

KAVRAMSAL MAKALE

Batı ve Rus Tipi Bireyselleşme Bağlamında A. Griboyedov'un Akıldan Bela Adlı Eseri

Dr. Öğr. Üyesi Nazan COŞKUN, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Konya, e-posta: nazan.coskunselcuk@edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7748-5219>

Öz

Bu çalışmada öncelikle Batı ve Rus medeniyetinin Orta Çağ'dan 19.yüzyıla değin Rönesans, Aydınlanma Çağı gibi temel tarihsel kültürel dinamikler bağlamında geçirdiği dönüşüm ve bu dönüşümün yarattığı bireyselleşme türleri ele alınmıştır. Ardından elde edilen veriler ışığında A. Griboyedov'un *Akıldan Bela* (Топа от ума) adlı eserinde Batı ve Rus tipi bireyselleşme ana kahraman Çatski ve bir bütün olarak karşısında yer alan Famusov dünyası olarak adlandırılan kahramanlar bağlamında değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Çalışmamız kapsamında disiplinler arası yöntemle bireysellik olgusu çerçevesinde sosyolojik-felsefi düşüncenin edebiyattaki yansıması örneklendirilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede Batı ve Rus medeniyetini birbirinden ayıran pek çok faktör olmasıyla beraber birey ve bireysellik olguları bağlamında Hıristiyanlığın önemli bir dönemeci oluşturduğu görülmüş ve Orta Çağ'da iki medeniyette de bireyselleşmenin Hıristiyan değerler etrafında biçimlendiği anlaşılmıştır. Rönesans ve Aydınlanma, Batı dünyasında birey kültürünün merkeze yerleştiği bir dünya yaratırken Rusya bu sürece ancak 18. yüzyılda Çar I. Petro reformlarıyla dâhil olabilmıştır. Ne var ki dışarıdan dikteyle dayatılan reformlarla büyük ölçüde başarı sağlanmış olsa da çarpık bir birey olgusunun ortaya çıktığı yeni bir toplumsal yapı ortaya çıkmıştır. Ancak 18.yüzyılda Petro reformları ve 19. yüzyıldaki tarihsel toplumsal koşulların ardışıklığı bağlamında Rusya'nın da Batı ile benzer bir medeniyet yoluna girdiği görülür. Yaratıcılığı çağın koşulları içinde biçimlenen Griboyedov, akıl sahibi, dünyayı değiştirme, özgürlük ve bireysellik düsturundan hareket eden aydınlanma bireyi olarak Çatski'yi betimler. Ancak Griboyedov'un kahramanı Çatski, Famusov dünyasıyla sembolleştirilen dünyada tutunmayı başaramaz. Bu noktadan hareketle çalışmamızda vardığımız temel sonuç; bireyselliğin yokluğuyla karakterize edilebilecek Famusov dünyasında Çatski'nin başarısızlığı kahramanın değil; Rusya'da bireyselliğin gelişiminin başarısızlığını ifade eder.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Batı, Bireyselleşme, Griboyedov, Akıldan Bela, Çatski.

Makale Gönderme Tarihi: 23.07.2023

Makale Kabul Tarihi: 08.10.2023

Önerilen Atıf:

Coşkun, N. (2023). Batı ve Rus Tipi Bireyselleşme Bağlamında A. Griboyedov'un Akıldan Bela Adlı Eseri, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(10): 1416-1428.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2023, 6(10): 1416-1428. DOI:10.26677/TR1010.2023.1322

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

CONCEPTUAL PAPER

A. Griboyedov's "Woe from Wit" In the Context of Western and Russian Individualization

Assistant Prof. Dr. Nazan COŞKUN, Selçuk University, Faculty of Literature, Konya, e-mail:
nazan.coskunselcuk@edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7748-5219>

Abstract

This study discusses the transformation of Western and Russian civilizations from the Middle Ages to the 19th century in the context of basic historical and cultural dynamics such as the Renaissance and the Age of Enlightenment and the types of individualization created by this transformation. In light of the data obtained, the Western and Russian type of individualization was evaluated in A. Griboyedov's work titled "Woe from Wit" (Горе от ума), in the context of the protagonist Chatsky and other characters denominated as Famusov's world totally against him. In the study with an interdisciplinary method to exemplify the reflection of sociological-philosophical thought in literature within the scope of the concept of individuality. Although many factors differentiate Western and Russian civilizations, it is seen that Christianity constituted an important turning point in the context of the individual and individuality and that individualization had been shaped around Christian values in both civilizations in the Middle Ages. While the Renaissance and the Age of Enlightenment created a world where the cult of the individual was placed at the center of the Western world, Russia could only get involved in this process with the reforms of Peter the Great in the 18th century. However, although a great deal of success has been achieved with the reforms imposed by external dictation, a new social structure has emerged with a distorted concept of the individual. Nevertheless, in the context of the reforms of Peter the Great in the 18th century and the succession of historical-social conditions in the 19th century, Russia entered a similar path of civilization with the West. Griboyedov, whose creativity was shaped within the conditions of his era, described Chatsky as an enlightened individual with reason, acting on the values of changing the world, freedom, and individuality. However, Griboyedov's protagonist Chatsky fails to hold on to the world symbolized by Famusov. From this point of view, the main conclusion of the study is that in Famusov's world, which can be characterized by the absence of individuality, Chatsky's failure refers not only to that of the protagonist but also to the failure of the development of individuality in Russia.

Keywords: Russia, West, Individualization, Griboyedov, Woe from Wit, Chatsky.

Received: 23.07.2023

Accepted: 08.10.2023

Suggested Citation:

Coşkun, N. (2023). A. Griboyedov's "Woe from Wit" In the Context of Western And Russian Individualization, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(10): 1416-1428.

GİRİŞ

Bireysellik olgusu, bireyselleşme sürecini oluşturan öğeler bağlamında, Batı ve Rus medeniyetinin ayrıştığı temel dinamiklerinden biri olarak ele alınan başlıca konular arasında yer alır. Bu konu; doğası gereği bu iki medeniyetin kökenlerine inmeyi gerektirdiği gibi kökenleri doğrultusunda çağlar boyunca bireye olan yaklaşımlar bağlamında bir değerlendirmeyi de gerekli kılar. Ne var ki böyle bir değerlendirmenin sınırları oldukça geniştir. Zira her bir medeniyet, kendisini oluşturan tüm değerlere ve bu değerler bütününe önemli bir parçası olan bireye de kendi kültürel yapısı bağlamında değer atfeder. Bilhassa Batı tipi bireysellik kavramı oldukça geniş bir alan ve literatüre atıfta bulunduğu için çalışmamızda çağdaş Rus araştırmacılarından Alla Glinçikova'nın *Rusya ve Avrupa: Çağdaşlığa Doğru İki Yol (Россия и Европа: Два Пути к Современности)* başlıklı eseri temele alınarak Batı ve Rus tipi bireysellikten ne anlaşıldığı değerlendirilecek ve bu değerlendirmeler, Aleksandr Griboyedov'un (1795-1829) *Akıldan Bela (Горе от ума)* adlı eseri örneğinde incelenecektir.

Batı medeniyeti ve Rusya'da bireyselleşme sürecinin farklılıklarını oluşturan elbette pek çok faktör vardır. Ancak Hıristiyanlık, bu faktörler arasında birinci sırada yer alır. Rusların Hıristiyanlığı Bizans'ın Ortodoks gelenekleri üzerinden kabul etmesiyle iki medeniyetin kökleri birbirinden ayrılır ve bu bağlamda farklı toplumsal-politik ve dini yapılar gelişmeye başlar. Bu farklılığın yansıdığı ilk alanlardan biri elbette birey ve bireyselleşme biçimi olur. Çağdaş araştırmacı Alla Glinçikova'ya göre sosyo-politik bir kategori olarak insanın bireyselleşme sürecinin ilk aşaması Erken Hıristiyanlık döneminde yaşanır. Bireyselleşmiş kişiliğinin ilk keşfinin Hıristiyanlıkta olduğunu düşünen Glinçikova'ya göre bu bireyselleşme sürecinde her bir insan, doğal niteliklerinin sınırlarını aşan bir anlamsallık ve Tanrı'ya ait diğer varlıklarla eşit değerde olma özelliği kazanır. İnsan, herkes için eşit olan kendi onurunun bilincine varır. Zira kendine saygı duymayan insan, diğerlerine de saygı duymaz ve insan onuru duygusundan yoksun bir insandan daha korkunç bir şey yoktur. Kendine gerçekten saygı duyan insan ise aksine bir diğer insanı incitmez. Bundan dolayı Hıristiyanlıkta bireyselleşmiş kişilik daima acı çeker, kendini herkes ve her şey için sorumlu hisseder. Zira birey, insan olarak genele aittir ama aynı zamanda bireyseldir, çünkü kendine ait, kendinden sorumludur (Glinçikova, 2014:37). Rusya ve Batı'nın henüz ayrılmadığı bu dönemde bu anlamda insan onuru bilinci, kendine saygı duyan insan gibi olgularla her iki medeniyet bağlamında da güçlü ve anlamlı bir bireyselliğin temelleri atılır. Antik Çağın Tanrı'ların iradesi karşısında yaşamına anlam veremeyen bireyi erken Hıristiyanlıkta tanrısal özdeki insan kavramıyla yeni bir anlam ve önem kazanır.

Orta Çağ'dan 19.yüzyıla: Batı ve Rus Tipi Bireyselleşme

Ne var ki Batı Orta Çağ'ında erken Hıristiyanlığın insana değer atfeden bu bireyselleşme süreci değişmeye başlar. Hıristiyanlık, insanın Tanrı'dan, kendisinden, genel insan türü birliğinden yabancılaşması şeklinde yeni bir biçim kazanır. Batı'nın Orta Çağ'daki bu bireysellikten uzak insan algısının birincil nedeni; Katolik Kilisesinin ilk günah anlayışıdır. Âdem'in suretinde insan ilk günahı işlemiş ve bu davranışının sonucunda kötülük hem insana hem de doğaya girmiştir. Böylece insan günahkâr bir varlık haline gelmiştir (Sergeyev, 2007: 7-8). Bu günahkâr varlığın birey olarak vasfı yoktur, Tanrısal inayetle kurtuluş için çabalaması gereken bir kuldur sadece. Bu bağlamda Tanrı merkezci bir anlayışın hâkim olduğu Orta Çağ'da tarihsel sürecin tartışmasız bir biçimde insani amaçların değil, ilahi amaçların gerçekleşmesi olarak kabul edilmesi, birey ve bireyselliğin gelişimindeki en büyük engellerden bir diğeridir (Grişin, 2010:3-44). Glinçikova'ya göre Orta Çağ'da Batı dünyasında hâkimiyet kazanan bu yeni biçimde insan; alçaltıcı bireyselliğin eşliğinde birey olmaktan uzaktır (Glinçikova, 2014: 38).

Uzun yüzyıllar süren Orta Çağ'dan çıkış, genel kabul olarak modern dünyanın tesisine işaret eder. Modern dünyayı oluşturan pek çok farklı dinamik olmasıyla beraber birey ve bireysellik bu noktada öne çıkan başlıca değer olarak yeni bir anlam kazanır. Nitekim Alla Glinçikova, çağdaşlığın, modernleşme sürecinin temeline daha doğru bir ifadeyle birinci aşamasına kişinin bireyselleşmesi olgusunu yerleştirir. Zira modernleşme aşamalı bir süreçtir; kimi özellikleri önce olgunlaşırken, kimileri çok daha geç ortaya çıkar. Ancak yeni bir çağı analiz ederken doğuşunun özünü, tohumunu oluşturan ögeyi bulmak gerekir. Çünkü bütün organizma o tohumdan ürer (Glinçikova, 2014: 33). Modern dönemde bu tohumu Rönesans'la birlikte yeni tip bireyin, bireyselleşmiş kişiliğin oluşumu meydana getirir. Peki, Rönesans'ın yarattığı yeni tip bireyin, bireyselleşmiş kişiliğin özellikleri nelerdir? Batı tipi bireyselliğin temelini oluşturan Rönesans'ta, hümanist ilkeler bağlamında Orta Çağ'ın sadece kul olarak anlamlı olan bireyinin aklandığı ve bireyin Tanrı'ya benzetildiği bir süreç başlar. Yaratıcılık, güç, yetenek, bilgelik, sevgi gibi insan doğasının tüm görünüşleri, insandaki Tanrısal kaynağın yansımaları olarak görülmeye başlar. Ne var ki Glinçikova, Batı'da Rönesans'la güçlenen kişinin bireyselleşmesi sürecinin alçaltıcı bir bireysellik yarattığını savunur. Araştırmacıya göre uzun yüzyıllardan sonra Orta Çağ'dan çıkan Avrupa, Antik geleneklerle Hıristiyanlığın sentezine dayanan tüm aşamaları geçirip, evrimini tamamlar ve kilisenin toplumdaki yerini, Tanrı'nın insandan derin bir şekilde yabancılaşmasıyla biçimlenen bir kriz aşamasına girer. Bu krizin ifadesi olan alçaltıcı bireysellik özellikle kentsel yapıda güçlenir. Kent kültürünün gelişmesiyle Orta Çağ'ın erk altında olan insanı aşınmaya başlar (Glinçikova, 2014: 89). Araştırmacıya göre "tanrı yoksa her şey mubahtır" sözü insanın merkeze yerleştirildiği Rönesans sürecinin sonunu, geç Rönesans'ı en açık ifade eden cümledir. Sanat, politika ve felsefede manevi olan ölürken bedensel, maddi olan gelişir (Glinçikova, 2014: 95). Bu anlamda Batı'da Rönesans'la başlayan alçaltıcı bireysellik, bireyselliğin yitirilmesi sürecine kapı aralar.

Orta Çağ Rusya'sına bakıldığında Hıristiyanlığın temel değerleri bağlamında Batı ile benzer bir manzara karşımıza çıkar. İlk günah ve öteki dünyadaki kurtuluşa dayanan çileci Hıristiyan değerler, bireyin önünde duran başlıca engellerdir. Zira birey olmak; dünyevi yaşamda kişinin kendini gerçekleştirmesidir ki öteki dünya algısına dayalı bir toplumsal dini yapıda birey olmak, oldukça zordur. Ancak Glinçikova, Orta Çağ Rusya'sında Batı'dan farklı bir sürecin işlediğini ileri sürer. Araştırmacı, farklı toplumsal-politik dinamikler bağlamında Batı'dan farklı olarak Orta Çağ Rusya'sında yüceltici bireyselliğin geliştiğini savunur. Yüceltici bireysellik; Tanrı'yla insanın birliğine, insanın toplumla, kendi beşerî türüyle yaşadığı yabancılaşmanın yokluğunda atıfta bulunur. Bu bireysellik yapısında insanın birey olarak değer ve önemi temel bileşendir. Glinçikova'ya göre bu tür bireyselliğin temelleri Bizans'a dayanır ve Hıristiyanlığı Bizans Ortodoksluğu biçimiyle kabul eden Ruslar, bu geleneği devam ettirirler. Katolik Batı'da bireyselliğe ket vuran, insanı dünyevi yaşamdan uzaklaştıran değerler Rus tipi bireysellikte yer edinmez. İnsan mutluluğu günah kabul edilmez. İnsan dünyevi yaşamına yabancılaştırılmaz ve dünyevi yaşam kötülükle, günahla özdeşleştirilmez. Aksine insan varoluşunun sürekliliği vurgulanır. Dünyevi yaşam yüceltici bireysellik çerçevesinde insanın temel görevi olarak görülür. Duygular günahla özdeş tutulmaz. Ahlak, resmî kurumlara katı bir itaat ile ilişkilendirilmez, her bir insan eşsiz bir varlık olarak anlamlandırılır, duygusal alan ise insanın bireyselliğinin tekrar edilmezliğinin ifadesi olarak görülür. Duygusal alanın eğitimi ve gelişimi ayrıca duygusal alana saygı; yüceltici bireysellik tipinin temel değerlerini oluşturur. Hıristiyan çileciliği burada da korunmasına rağmen bu öğreti, bireysellik karşıtı bir öge içermez aksine içsel özgürlüğü ön plana çıkarır. İnsanların Tanrı'ya ulaşma yolunda birbirlerine yardımcı olması gerekir ama herkes kendi bireysel seçimleriyle var olur. Bu anlamda yüceltici bireysellik yolu; aynı zamanda hem bireyselleştirici hem de birleştirici bir yoldur. İnsan kendisine ve diğerlerine karşı ne kadar suç, acı ve sorumluluk duyarsa yaşamının ne kadar önemli ve karmaşık olduğunu, bireyselliğinin anlamsallığını o kadar çok duyumsar. Yüceltici bireysellik tipi Ortodoks

Hristiyan medeniyet paradigması çerçevesinde sosyo-politik kültürün belirleyicisi olur (Glinçikova, 2014: 41-42). Böylece araştırmacı, Avrupa'dan farklı olarak Rusya'nın gelişiminin temel ilkesini; kökenini Bizans Hristiyanlığına dayandırdığı yüceltici bireysellikte görür. Ancak burada önemli olan sadece Rusya'nın bu ilkeyi Bizans'tan miras almış olması değil aynı zamanda bu ilkenin Rus toplumun 13. ve 14.yüzyıllarda çatıştığı koşullarla büyük ölçüde uyuyor olmasıdır. Kültürün gelişimindeki büyük anlam ve önemine rağmen Moğol egemenliğine kadar Rusya'da Hristiyanlık halkın kendini tanımlamasında önemli bir rol oynamaz. Moğol Tatar istilasından sonra bu durum tamamen değişir. Tatar istilası trajedisi sonucunda halkın kabilesel ve putperest olan tüm kendini tanımlama biçimleri, kimlik öğeleri ya ortadan kalkar ya da sarsılır. Moğol Tatar istilasının en dehşetli etkisi maddi değil, manevi çıkmazdır. Devlet yapısının dağılması, köklerin, geleneklerin, toprakların, aile ve akrabalık ilişkilerinin hatta dilin kaybedilmesi sonucunda toplumda büyük bir sorgulanma yaşanır. Günahkâr oldukları için cezalandırıldıkları düşüncesine kapılan halk arasında yayılan korku ve dehşet duygusu sadece Tatarlardan değil parçalanmışlıktan, yalnızlıktan, toplumun dağılmış olmasından duyulan korku ve dehşettir. Bu sadece feodal bir parçalanmışlık dönemi değil ahlaki de bir parçalanmışlık dönemidir. Bu bağlamda Moskova'nın yükselişe geçişi ve Moğol Tatar istilasının aşılmasından sonra dini toplumsal bir devlet yapısı oluşturulur ve Glinçikova'ya göre Rusya, erken dönem Hristiyanlığın yüceltici bireysellik ilkeleri bağlamında yeniden yola çıkar ve modern dünyaya doğru bu değerle hareket eder (Glinçikova, 2014: 116-118).

Bir diğer araştırmacı Valter Şubart da benzer bir yaklaşım öne sürer ve Moğol Tatar istilasının Rusya'nın devrimlerle biçimlenecek olan tüm yazgısında kilit rol oynayan tarihsel süreçlerden biri olduğunu ileri sürer. Zira araştırmacıya göre Tatar despotizmi, özgürlüğün yitirilmesi Rus ruhunun farklı bir biçimde gelişmesini sağlar ki Aleksandr Hertsen'den Vladimir Lenin'e kadar bireysel özgürlük üzerine kurulu tüm düşünceler bu deneyimden doğmuştur (Şubart, 2016: 61). Orta Çağ'da bireyin gelişimi üzerine çalışmalarda bulunan Aron Guryeviç ise Orta Çağ Rusya'sında yer alan sobornost (çokluktaki birlik) ilkesine vurgu yaparak bir anlamda Glinçikova'nın bireyselleştirici ve birleştirici gelişim tipi olarak tanımladığı özelliğe vurgu yapar. Ancak Guryeviç, Glinçikova'nın aksine ilginin bireyde değil; grupta, toplumda yoğunlaştığı bu yapının bireyin, inananlar kitlesi içinde erimesi ifade ettiği ölçüde bireysellikten uzak olduğunu düşünür (Guryeviç, 1995:12) Bu konuda Glinçikova'ya Moğol Tatar istilasının Rus ruhunda yarattığı özgürlük tutkusu bağlamında katılmaktayız. Ancak Orta Çağ'da belirleyici öğenin çileci Hristiyanlığın birey değil; kul olarak insan algısı bağlamında Rusya ve Avrupa'da bireyin konumun çok da farklı olduğunu söylemenin mümkün olmadığı bağlamında araştırmacıya katılmamız pek de mümkün değildir.

Rönesans sürecinde Rusya'ya yaklaşırsak yukarıda açıkladığımız üzere Rönesans'la beraber gelişen Batı tipi bireysellikte insan adeta Tanrı'nın tahtına yerleştirilir. Aslında Rönesans'ın özünü bireyselleşmiş bir kişilik olarak insanın toplumsal kültürel süreçte aktif bir katılımcı olarak yer alması oluşturur. Rönesans bu niteliğiyle Rusya'da da yer alır ancak farklı toplumsal-tarihsel koşullarda. Rusya ve Batı dünyasını bu noktada ayıran ise Rus Rönesans'ının eski Bizans köklerine dayanmasıdır. Avrupa'da Rönesans Antik değerlere geri dönüşü ifade ederken Rusya'da erken Hristiyan dini öğelerinin gelişimine dayanır (Glinçikova, 2014: 101). Bu çerçevede Glinçikova'nın alçaltıcı bireysellik olarak tanımladığı Rönesans bireyciliği Rusya'da farklı bir yapı sergiler. Araştırmacının yüceltici bireysellik olarak tanımladığı bu yapıda insanın Tanrısal nitelikleri, kendi doğal niteliklerine tapınma biçimine bürünmez. Aksine birey; sınırlılıklarını, tüm dünyevi korkuları, beşerî zayıflıkları aşmaya, dünyevi bağımlılıklardan kurtulup, Tanrısal öze yükselmeye çalışır. Bilindiği üzere Rönesans çağında Batılı birey kültü Prometheus ile ilişkilendirilir. Tanrılardan ateşi çalarak insanlığa armağan eden Prometheus gibi Rönesans bireyleri de Tanrısal nitelikleriyle dünyevi düzeni Tanrı gibi yeniden inşa edeceklerdir.

Bireyin Prometheus'a özdeş olduğu Batı'nın aksine Rusya'da ise Şubat'ın ifade ettiği biçimiyle Prometheus insanı dünyanın özünü olduğundan başka türlü görmek istemez, bu dünyayı kullanmak, ona hâkim olmak, onu düzenlemek ister. Rus insanı için asıl olan; bu dünyada misafir olduğudur (Şubat, 2016: 75). Bu bilgiler ışığında Glinçikova'nın aksine aslında Rönesans çağında Rusya'da batılı anlamda bir bireyselliğin oluşmadığını, Rusya'da hâkim olan değerlerin hala dünyevi misafirliğe dayandığını ve bu anlamda bireysellikten uzak olduğunu söylemek mümkündür.

İki medeniyette tüm bu bireyselleşme sürecinin dini alanda bir yansıma bulması da kaçınılmaz olur. Batı tipi bireyselleşmenin yansıması reform ile sonuçlanırken, Rus tipi bireyselleşmesinin yansıması Patrik Nikon'un gerçekleştirdiği reformlara karşı çıkan eski inançlılar olarak adlandırılan bir grubun ortaya çıkmasıyla biçimlenen raskol, bölünmeyle sonuçlanır. Rus raskolü ile Avrupa reformasyonu arasında doğrudan benzerlikler bulmak zordur. Ancak bu sürecin Rusya ve Batı'da oynadığı sosyo-politik rolün benzerliğine dikkat edilmelidir. Batı reformu ile Rus raskolünün temel benzerliği, ortak noktası; inancın bireyselleştirilmesi çabasıdır. Ne var ki inancın bireyselleşmesi aşaması olarak Rus raskolü başarılı olamaz. Nitekim Glinçikova'ya göre Raskol'ün trajedisinde görülen basit bir dini olay değil, sosyo-politik sistemlerin modernizasyonunda çok önemli bir aşama olan inancın bireyselleşmesindeki başarısızlıktır (Glinçikova, 2014: 187-188).

Bu anlamda araştırmacının Batı ve Rus bireyselliğine dair yaklaşımlarının yüceltici ve alçaltıcı olarak ayırmasına katılmama nedenimiz de kendiliğinden açığa çıkar. Zira inancın bireyselleşmesi ile karakterize olan bu iki olgu, genel olarak bireyselliğe etkileri bağlamında şöyle değerlendirilebilir: Hem reform hem de raskol süreci, inancın bireyselleşmesi bağlamında bireyin gelişiminin önünde engel olarak görülebilecek kilisenin otoritesini güçlü bir biçimde sarsar. Ne var ki Batı'da Martin Luther'le (1483-1546) Rusya'dan daha önce başlayan inancın bireyselleşmesi aşaması başarılı olurken, Rusya'da papaz Avvakum Petroviç Petrov'la daha geç bir tarihte başlayan (1620-1682) inancın bireyselleşmesi Batı'daki gibi bir başarı elde edemez. Bu durum Batı ve Rus tipi bireyselleşme ve birey olgularının ayrışmasında güçlü bir etki yaratır.

Tarihsel bağlamda bireyselleşme sürecinin bir sonraki evresi 17.yüzyılda Batı Avrupa'da yaşanan bilim devrimiyle beslenerek gelişen Aydınlanma Çağı'dır. 18.yüzyıl Batı aydınlanma hareketi bilindiği üzere Rönesans'la başlayan birey kültürünün zirvesi olarak yorumlanır. Batı Avrupa Aydınlanmasında insan, akıl sahibi bir varlık olarak dünyanın merkezine yerleştirilir. Hakikatin temel kaynağının Tanrı, temsilcilerinin ise din adamları ve kilise olduğu Orta Çağ'dan sonraki süreçte Akıl; yaşamı, bireyi yönlendirebilecek yegâne değer olarak anlam kazanır. Birey, aydınlanma çağı düşüncesinde, Tanrısal iradede bağımsız olarak yaşamını inşa edebilecek düşünen özne olarak varlık gösterir. Rusya bağlamında meseleye yaklaşırsak I. Petro reformları ile bu döneme kadar farklı toplumsal tarihsel çizgide ilerleyen iki medeniyetin bir potada eritilmesi çabasıyla karşılaşırız. Bu anlamda Petro'nun başlattığı Rus aydınlanma süreci, Rus medeniyetinin Batı ile kaynaşmasıyla ortaya çıkan yeni bir yapı yaratır. Ne var ki bu aydınlanma hareketi pek çok konuda başarılı olup, Petro'nun kurduğu Petersburg kenti Avrupa'ya açılan pencere olarak sembolleştirilse de toplumsal yapıda bir tür kırılmayı da beraberinde getirir.

Konumuz bağlamında ele aldığımızda dışarıdan dikte edilen değerlerle bu dönem çarpık bir birey imgesinin yaratımında ilk adım olarak okunabilir. Batı'da akıl kültürüyle ilerleyen süreçte de benzer bir durum söz konusu olur. Prometheus bireyselliği özsel bütünlüğünü yitirmiş, egoizme varacak olan modern bireyselliğinin tohumlarını içinde barındırır. Bu bağlamda Rus araştırmacılar A.Andreyev ve A. Selivanov, Rönesans'ta biçimlenen Batı bireyciliğinin daha sonra burjuva kişiliğinin bencilliğinin bir yansıması olarak konumlandığını böylece başlangıçtaki ilerici anlamını yitirdiğini belirtirler. Nitekim Aydınlanma Çağı'nın sonlarında bu anlayış bir tür yeniden yapılanma sürecine girmek zorunda kalır. Zira romantik dünya görüşü insanın duygu

ve akıl birliğinde özgür bir birey olması gerektiği düsturundan hareket ederek aydınlanma akılcılığının vardığı noktaya tepkiyle ortaya çıkar. Bu anlamda 19.yüzyıla Batı dünyasında birey kültürünün başlangıçtaki anlamını yitirdiği burjuva bireyine dönüşümün yaşandığı bir başlangıçla girilir. Modern dünya değerlerinin egemenliği ele geçirdiği bu yüzyılda güçlenen kapitalist ilişkilerle beraber, birey düşmanı bir toplumsal yapı ortaya çıkar ve tüm özsel niteliklerinden yoksun benmerkezci bir birey anlayışı gelişir. Alman düşünür M. Stirner'in bireyciliği 19.yüzyıl Batı dünyasında başlıca öğretisi olarak öne çıkar. Bu yüzyılda Batılı birey, Stirner'in Tek'i gibi tüm dünyayı kendisinin yapmak ister (Andreyev ve Selivanov, 2001: 98-126). Oysa hakiki bireysellik benmerkezçilikten uzak bir özgünlüğe dayanır. Nitekim Çağdaş Rus araştırmacı V. Voytenko bireyciliğin temel özelliklerini şöyle sıralar:

1-Herkes gibi olmama isteği

2-Özgürlük

3-Kişinin kendini dayanak alması, kendi gücüne güvenmesi (Voytenko, 2014: 11-14).

Ne var ki kapitalist ilişkilerin hızla yayıldığı Batı Avrupa toplumsal politik yapısı, birey olmanın bu temel niteliklerinin hayata geçirilmesi noktasında kısır bir paradigma sunar. Bireyciliğin temel düsturu olan herkes gibi olmama isteği, kapitalist ilişkiler içinde hayata geçirilmesi imkânsız gibi görünen bir olgudur. Zira bu toplum yapısının temel gereksinimi M. Heidegger felsefesinde ifade edildiği haliyle herkes gibi *olmaklık'tır*. Bu herkes gibi *olmaklık* içinde birey kendini kurtarmak için aşırı bireyci bir yapı sergilemeye başlar. *Birey anlayışının geldiği son nokta olan aşırı bireycilik, kalabalıklar içindeki yalnızlıktan başka bir dünya sunmazken, Tanrı'nın tahtının boşaltılmasıyla insanların karşılaştığı ikinci hakikat, manevi bir yalnızlık olur* (Coşkun, 2019:150).

Batı dünyası bireyin özsel olarak yok olduğu, benmerkezci radikal bir bireyciliğe soyunurken, 19.yüzyılda Rusya'da bireyselleşme sürecini büyük ölçüde belirleyen etkileşim; 1812 Vatan Savaşı'yla yaşanır. Nitekim Valter Şubart, *halkların birbiriyle yakınlaşmasının temel araçlarından biri savaşlardır* (Şubart, 2016: 33) der. Savaşın önemli bir etkileşim aracı olmasının yanı sıra sınırların ortadan kalktığı ve medeniyetler arasındaki etkileşimin giderek güçlendiği 19.yüzyıl, bu anlamda Rusya'nın Batı ile etkileşimin güçlendiği bir döneme işaret eder. Bu etkileşim sonucunda 19.yüzyılda aydınlanmış Batı dünyası birey kültürünü deneyimlemiş, bu deneyim sonucu oluşan modern dünya sorunlarıyla yüz yüze gelinmesi ile ifade bulurken, Rusya'nın bu yüzyıldaki temel sorunu; bireyselliğin, özgürlüğün yokluğu bağlamında Batı ve Rus medeniyetine dair tartışmalarla biçimlenir. Slavcılar ve Batıcılar olarak tarihe geçen bu iki düşüncede Batıcılar, tarihsel süreçte yolu ayrı düşen Rusya'nın Batı medeniyetine yönelmesi gerektiğini savunurken, Slavcılar bireysellik tipi bağlamında yukarıda açıklamaya çalıştığımız tüm değerleri Rusya'nın özgünlüğü olarak görüp bu özgün medeniyetin gelişim yasalarını savunurlar. Bu tartışmada kilit sorun, Petro reformları olur. Zira buraya kadar ayrışan Rus ve Batı medeniyeti Petro reformlarından sonra ortak bir medeniyet zincirine dâhil olur. Ne var ki konumuzu oluşturan bireysellik bağlamında iki düşüncenin birbirinden ayrıldığını söylemek pek de mümkün değildir. Slavcılar, Batı bireyselliğine, Batı'nın birey kültürüne karşı çıkarken, Batıcılar da Batı tipi bireyselliğin vardığı noktada ortaya çıkan bireye eleştirel yaklaşırlar. Örneğin Batıcı düşüncenin önde gelen temsilcilerinden Aleksandr Hertsen, Batı'da kapitalist toplumun bireyi öldürdüğünü çağdaş nesillerin tek bir Tanrı olarak kapitale taptığını belirterek, aklın ve bilimin yuvası Avrupa'da hayal edilen gerçekliğin yitirildiğini belirtir (Hertsen, 1986: 7-9).

Bu anlamda Petro reformlarıyla başlayan süreçte Rusya'ya dışarıdan dikteyle dayatılan Batı tipi yaşamın Rus gelenekleriyle çarpışmasından dolayı Rusya'da bireyselleşme bağlamında çok daha paradoksal bir yapı ortaya çıkar. Özellikle 1812 Savaşıyla Batı medeniyetiyle yakından tanışılmasından sonra Rusya'da bireysel gelişmenin, özgürlüğün önemi giderek güçlenir ki bu

süreç 1825 Dekabrist Ayaklanması olarak tarihe geçecek Senato Meydanında toplanacak soylu aydınların isyanıyla sonuçlanır. Bu ayaklanma bir anlamda Batı Rönesans ideallerinin Rusya'da hayata geçirilmesi çabası olarak okunabilir. Nitekim araştırmacı Yu Florinskaya, *Senato Meydanı'nın kahramanları, yalnızca "tutku ve karakter" gücüyle, yani asi ruhları, cesaretleri ve dayanıklılıklarıyla değil, aynı zamanda bir dereceye kadar "çok yönlülük ve bilgileriyle de"* Rönesans titanlarına yakındırlar der (Florinskaya, 1977: 45). Bu çerçevede genel olarak 19.yüzyılda Rus toplumunda Batı değerlerinin yaygınlaşmasıyla Batı bireyciliği oluşmaya başlar. Ancak özgün Rus bireyselliğinin yadsınması da mümkün değildir. Bu anlamda Rusya'da bireycilik her ne kadar özellikle Çar I. Petro reformları sonrasında çarpık bir imge yaratsa da özünde iki medeniyetin kökensel farkları bağlamında özgün yapısını da koruma gayreti içindedir. Bu bağlamda edebi kahramanlarda bir taraftan Batı tipi, pragmatist, benmerkezci bireyselliğin ifadesi olan kahramanlar yer alırken; diğer taraftan Petro reformlarıyla temellenen Batı tipi bireysellikten, Batı aydınlanmasından beslenmiş ancak özgün Rus ruhunun Ben'e değil, Biz'e odaklanan toplu kurtuluş etiğine dayanan birey örnekleri yer alır. Nitekim Rus araştırmacı M.N. Boyko, çalışmamızda ele alacağımız *Akıldan Bela'nın* kahramanı Çatski'nin soyundan gelen Rus edebiyatı kahramanlarının toplumsal çatışmaların ve felsefi sorunların yükünü taşıyarak dünyanın sıkıntılarını şiddetle yaşadıklarını belirtir (Boyko, 2005: 147). Bu çerçevede Glinçikova'nın Orta Çağ'dan itibaren Rusya'nın Bizans Ortodoksluğuna dayanan yapısıyla ilişkilendirerek açıkladığı bireysellik ve birliğe gönderme yapan yüceltici bireysellik kavramının 19.yüzyıl Rus edebiyatı kahramanlarının pek çoğuna içkin bir olgu olduğunu söylemek mümkündür.

Akıldan Bela: Famosov Dünyasına Karşı Çatski

Bu bilgiler ışığında çalışmamızda A.Griboyedov'un *Akıldan Bela* adlı oyununun kahramanları çerçevesinde birey ve bireyselleşme konusu Batı medeniyet değerlerinin Rus toplumuna uyarlanması sonucu ortaya çıkan çarpık yapı bağlamında ele alınacaktır. Eser seçimimizi belirleyen başlıca etmen; *Akıldan Bela* oyununun Rus yaşamından uzunca bir kesiti içermesi ve elbette oyun kahramanı Çatski'nin yurtdışından yeni dönmüş biri olmasının da etkisiyle Batılı birey tipi çerçevesinde değerlendirilen ilk kahramanlardan olmasıdır. Nitekim araştırmacı Emine İnanır, Griboyedov'un *Famosov'un II. Yekaterina dönemine özlem dolu anılarından, I. Nikolay çağının ruhunu yansıtan Molçalin'e kadar oyunu yönlendiren pek çok 'yeni-eski' çatışmasını sadece bir güne sığdırmayı başarmış* (İnanır, 2006: 44-53) olduğunu belirtir.

Akıldan Bela'nın çalışmamız bağlamında esas önemini ise başlığında gizli olan sembolik anlam yansıtmaktadır. Akıldan Bela başlığı, eserin felsefi düşüncesini yansıtır ve aydınlanma düşüncelerinin kriziyle birey bağlamında ortaya çıkan çelişkilerin Rus biçimini ifade eder (Fomiçev, 1977: 19). Araştırmacı V. Orlov'a göre Griboyedov'un yaşadığı dönemde Dekabrist ayaklanmasının arifesinde, *Akıldan Bela'da* yer alan Famosov, Skalozub, Molçanın, Zagoretski gibi insanlar önemli bir yer işgal edip, Famosovlar otokratik-feodal devlette sosyal yaşamın sağlam bir temeli gibi görünse de ancak sosyal bir güç olarak Famosovculuk çürümeye başlamıştır ve ölmeye mahkûmdur. Henüz Çatski'lerin sayısı azdır. Ne var ki gelişmeye mahkûm olan ve bu nedenle karşı konulamaz olan o taze, genç gücü somutlaştırmak gerekir. Bu anlamda Griboyedov, hayatın nesnel gerçeğini yansıtan, tarihsel zamanının tipik koşullarında bir kamu Protestan'ı ve savaşı olarak yeni bir kişinin tipik imgesini yaratır (Orlov, 1967: 46). Bu imge elbette 1812 savaşı atmosferinin, Dekabrist Ayaklanmasının güçlü havasını soluyarak doğar. 1795 yılında Moskova'da doğan Griboyedov, Rusya'nın Batı Avrupa'yla yakın temasını ifade eden 1812 savaşına gönüllü olarak katılan askerlerdendir ve sonraki süreçte Rusya'da oluşan özgürlük atmosferinden de büyük ölçüde etkilenir. 1812 savaşı Ruslarda Avrupa'nın kurtarıcısı olma

bağlamında büyük bir özgüven duygusu yaratır. Ne var ki savaş sonrası dönemde bu algı hızla dağılır ve Rusya'da acı bir hayal kırıklığı yaşanır. Zira Avrupa devletlerinin kurtarıcısı olan anavatanın kademeli olarak bir halk hapishanesine dönüştüğü görülür. Griboyedov'un kahramanı Çatski de bu çağda, aynı dünya duyumsayışında yaşar (Florinskaya, 1977: 35). Serfliğin kaldırılacağı, savaşta üstün başarı gösteren halkın ödüllendirileceği hayal edilirken serfliğin güçlendiği, toprak sahiplerinin gösterişli bir yaşama dalarak, özgürlük ve birey düşüncelerine karşıt bir konum aldıkları bir Rus toplumsal yaşamı gelişir. Oysa Aydınlanmanın özgürleştirici fikirleri, insanlık için manevi gelişim ve sosyal pratik için yeni, geniş yollar açar. 18. yüzyıl aydınlanmacıları ve öğrencileri tarihsel bir iyimserlik duygusuyla doludur. Ortaya çıkan yeni burjuva toplumunun çelişkilerinin keskinliğinden henüz şüphelenmeden, tarihsel sürecin soyut olarak anlaşılabilir ilerlemesi nedeniyle gelmesi gereken ve yeryüzünde akıl ve adaletin zaferini tesis etmeye çağrılan Astrea'nın¹ altın çağına rahatlatıcı bir inanç beslerler. Bununla birlikte, sonraki tüm sosyal ve politik yaşam akışı, kişinin kendisini feodal dünya görüşünün zincirlerinden kurtarma özlemleriyle keskin bir çatışmaya girer ve belki de bu, otokratik feodal Rusya'da olduğu kadar hiçbir yerde bu kadar keskin bir şekilde hissedilmez (Orlov, 1967: 57). Bu çerçevede *Akıldan Bela'nın* ana kahramanı Çatski, aydınlanma ruhuyla beslenen bireyin başlıca temsilcisi olarak karşımıza çıkarken, Çatski'nin karşısında Famusov'da ifade bulan bütün bir Famusov dünyası yer alır.

Peki, kimdir bu Famusov dünyası olarak adlandırılan dünya? Famusov, Çatski'nin uzaktan bir akrabasıdır. Famusov'un kızına âşık olan Çatski, üç yıllık Avrupa seyahatinden döner dönmez Famusov'un evine Sofya'yı görmeye gider. Ne var ki Sofya'yı oldukça soğuk bulan, eski aşkını yitirdiğini düşünen Çatski, bireysel bir dram yaşarken bu drama bir de toplumsal olarak Famusov ve çevresindeki insan kalabalığı da eklenir. Nüfuzlu bir devlet görevlisi olan Famusov, çevresindeki insanları da benzer yapıda sahip oldukları maddi değerler bağlamında seçer ve değerlendirir. Kızını vermek istediği Albay Skalozub, özgürlük düşmanı fikirleri ve makama, rütbe ve unvanlara verdiği önemle Famusov dünyasının başlıca isimlerinden biridir.

Çatski'nin yaşam yolu ise gençlik yıllarından Rus ve Batı Avrupa Aydınlanmasının fikirlerini özümseyen ve daha sonra Senato Meydanı'nda despotizme karşı cesur bir meydan okuma ile bunları uygulamaya cesaret eden 1812 çocuklarının canlı bir biyografisidir (Florinskaya, 1977: 39). Oysa Famusov dünyası Rusya'nın geleneksel toplumsal değerlerinin Batılı yaşam biçimiyle çarpışmasından doğan çarpık bireyselleşmenin yarattığı yozlaşmayı simgeler. Bu yapıda birey olmak, bireysellikten ziyade toplumda elde edilen konum, mevki gibi değerler önemlidir. Nitekim Famusov, Çatski'nin devlet hizmetinde yükselip onun gözünde önemli olan bir konuma yükselmek istememesine kederlenmenin mümkün olmadığını düşünür: *Devlet hizmetinde değil. Çünkü devlet işlerinden bir hayır beklemiyor. Çok yazık. Eğer isteseydi, çok ilerlerdi. Zeki, akıllık, güzel yazar, güzel tercüme eder. İnsanın esef etmemek elinden gelmiyor* (Griboyedov, 1945: 38) Oysa Çatski, Rönesans ve Aydınlanma hareketinin hakiki birey kavramına yakın bir karakterdir. Yaratıcı akılla dünyayı yeniden inşa etmek gibi Prometheus zihnine sahiptir. Nitekim Rus eleştirmen Apollon Grigoryev, Çatski'nin Aydınlanma ve 1812 dönemiyle olan ardışık bağlantısına işaret eder:

Çatski, kahramanlığa bağlı genel öneminin yanı sıra tarihsel bir öneme de sahiptir. O, 19.yüzyıl Rusya'sının ilk çeyreğinin ürünüdür, Novikov ve Radışev'in doğrudan oğlu, mirasçısıdır, 1812'nin ebedi belleğine sahip insanların yoldaşdır, kudretli, hala kendine derinden inanan bundan dolayı da inatçı bir güçtür (Akt. Orlov, 1967:47).

¹ Yunan mitolojisinde Themis'in kızı olan Astrea, göksel bir bakiredir ve ölümsüzlerden dünyada son kalan kişiyken, demir çağıyla beraber insanın yozlaşmış doğası nedeniyle dünyayı terk etmiş ve gökte Başak Takımı yıldızını oluşturmuştur. Bkz. Özgür Küçüktaşdemir, "Mitolojide Adalet İmgeler", *Vira Verita E Dergi*, Sayı 5, s.87-132, 2017.

Grigoryev'in Çatski'ye ilgili olarak öne sürdüğü bu düşünceler, Alla Glinçikova'nın Ruslarda gelişen *çokluktaki birlikle anlam kazanan yüceltici bireysellik* düşüncesine oldukça yakındır, bir anlamda bu bireyselliğin örneğini sunar. Orlov'a göre Grigoryev'in bu sözleri Çatski'nin tarihsel geçmişinin doğru bir biçimde tanımlar. Çatski'nin duygu, düşünce sistemi ve tüm davranışları onu Rus soylularının aydınlanmış ve gelişmiş çevresinin tipik bir temsilcisi yapar (Orlov, 1967: 48). Bu bağlamda eserin ana konusu; özgürlük ve bireysellik tutkunu kahramanın onu çevreleyen gericilerin hareketsiz ortamı arasındaki dramatik çatışmasına dayanır. Bu dramatik çatışmada Çatski'nin karşısında öncelikle Famosov yer alır. Yukarıda sözünü ettiğimiz üzere sadece makam ve mevkiye önem veren bu uğurda tüm bireysel niteliklerini çiğneyebilecek olan Famosov karakteri, adeta Famosov dünyası olarak adlandırılan bir değerler sisteminin temsilcisi olur. V. Orlov, Griboyedov'un Famosov dünyasıyla yarattığı insanlar galerisinde herkesin sanki karşılıklı bir sorumlulukla, özgür bir yaşama, kültüre, aydınlanmaya, bağımsız düşüncenin ve özgür duygunun en ufak bir tezahürüne karşı uzlaşmaz bir düşmanlıkla birleşmiş olduklarını belirtir (Orlov, 1967: 37). Nitekim Famosov'un Çatski'de ilk fark ettiği ve korku uyandıran duygusu Çatski'nin özgürlük tutkusudur. Zira onun için Aydınlanmanın, özgürlüğün simgesi olarak her şey kötüdür. Bu bağlamda Famosov, eski Rus geleneklerinin savunucusu olarak her şeyin Fransızlardan kaynaklandığını düşünür ve şöyle der: *Boyuna şu Fransızlar, her şey onların, modalar, yazarlar, şiirler; kalplerimizi, cüzdanlarımızı mahveden her şey onların... Ah ne zaman Allah bizi onların şapkalarından, çantasından, mantosundan, kitap, bisküvi dükkânlarından kurtaracak* (Griboyedov, 1945: 8).

Famosov'un bu sözleri, Rusya'daki çarpık bireyselleşmenin nedeni olan Aydınlanma ahlakının biçim değiştirmesinin açık ifadesi olarak okunabilir. İnsanın merkeze yerleştirildiği Rönesans ve Aydınlanma sürecinde bireysellik maddi dünya değerleriyle anlam kazanan burjuva ahlakına dönüşür. Nitekim Famosov dünyasının tüm kahramanları için dünyevi değerler her şeyden daha önemli öğeler olarak öne çıkar. Oysa Çatski, bu çarpık bireyselleşmesinin ötesindedir. Zira Famosov'un onun devlet hizmetinde olmadığını ve herkesin onu ayıpladığını söylediği sözlerine karşılık Çatski şöyle der:

Kimler acaba sorabilir miyim? Bu ihtiyaçların hür, serbest yaşamaya karşı duydukları düşmanlık amansızdır. ... Bilmezler ki söyledikleri şey ne kadar eskiyse o nispette kötüdür. Bize gösterin, nerede o bize örnek olacak vatan evlatları? Nerede örnek babalar? Etraflarını soyup soğana çevirerek zengin olmuş, mahkemede dayıları olduğu için himaye görmüş, muhteşem saraylar yaptırıp vakitlerini ziyafetlerle, hovardalıkla geçirenleri değil mi? Bunları mı göstereceksiniz? Bir yer gösteremezsiniz ki dalkavuk yabancılar geçmiş günlerin hayatını en kötü taraflarıyla canlandırmaya çalışmış olmasınlar. ... Kazara gençlerden biri kalkıp da öyle nişan, mevki falan düşünmeden, yalnız içindeki Allah vergisiyle öğrenmek, bilmek arzusuyla güzel, yüksek fikirlere, sanatın yarattıklarına karşı bir sevgi duymasın bu adamlar hemen "yangın var" diye bağırsınlar. Onu haydutlukla suçlandırır. Onlara göre tehlikeli, hayalperest olursun. Yalnız, üniforma isterler, çünkü o öteden beri onların seviyesizliklerini, akılsızlıklarını örte gelmiştir (Griboyedov, 1945: 38-39).

Çatski'nin sert bir biçimde eleştirdiği bu değerler sisteminin en çarpık örneklerinden biri Famosov'un yanında çalışan Molçanın'dır. Molçanın bu sistemin dayattığı değerler bağlamında Çatski'nin tam karşısı olarak birey olmaktan tamamen uzak bir karakterdir. Nitekim Çatski ile arasında geçen şu diyalog oldukça önemlidir:

Molçanın: Benin yaşımdaki birinin kendi fikirleri olmamalı

Çatski: İnsaf edin, biz artık çocuk değiliz ya. Neye başkalarının fikirleri mukaddes bir şeymiş gibi gelsin bize?

Molçanın: Ama biz başkalarına bağlı kalmaya mecburuz...

Çatski: Niçin mecbur olalım?

Molçanın: Çünkü küçük mevkilerdeki insanlarız da ondan (Griboyedov, 1945: 58).

Birey olmaktan uzak Molçanın, Çatski'nin gözünde alçaklıkla eşdeğer olan bu düşüncelerini babasının vasiyeti doğrultusunda hayata geçirdiğini şu sözlerle açıklar: *Babam vasiyet etti, bütün insanları hoş tut, dedi. Hayatta muvaffak olabilmek için oturduğun evin sahibine, çalıştığın dairenin müdürüne, elbiseni temizleyen uşağına, sana kötülük yapabilecek kapıcıya, seni ısrarabilecek kapıcının köpeğine bile tatlı görünmek, mülayim davranmak lazım* (Griboyedov, 1945: 100). Görüldüğü üzere Famusov dünyasının kökleri, 19.yüzyılın sınırlarının dışına taşar. Serfliğin güçlendirildiği 18.yüzyıla bir referans olarak okunabilecek Molçanın'nin ölmüş babası, Famusovluğun köklerini açığa çıkarır. Babasından aldığı mirası yerine getiren ve dalkavuklukla, çıkarıcılıkla yaşamını idame ettiren, bu uğurda hiçbir bireysel niteliğe sahip olmayan Molçanın örneğinde görüldüğü üzere Famusovluk; Orlov'un ifadesiyle *gericilik, atalet, rutin, istikrarlı, kesin bir yaşam tarzıdır* (Orlov, 1967: 43). Oysa Rönesans ve Aydınlanma bireyciliğinin temelini yaratıcı eylem, dünyayı değiştirme dürtüsü oluşturur. Aydınlanma Çağı'nda dünyayı değiştirecek birey olgusunun merkezine akıl kültü yerleştirilir. Nitekim Griboyedov için akıl; despotizme, gericiliğe, atalete karşı mücadeleyi simgeleyen kudretli güçtür. Bu anlamda eserde akıl temasını, insan zihninin büyüklüğünü ve gücünü ortaya koyan Griboyedov, 18. yüzyıl Rus aydınlanma geleneğini sürdürür. Çatski'yle bu geleneği sürdüren Griboyedov'un kahramanın karşısına yerleştirdiği yaratıcı eylemle dünyayı dönüştürmekten, insan zihninin büyüklüğünü düşüncesinden uzak Famusov dünyasında bireyin hiçbir önemi yoktur. Bireyin duyguları, dünyası, tüm varlığı tek bir dedikoduyla ortadan kaldırılır. Günahın değil, dedikodunun en çok korkulan şey olduğu bu dünyada normlara uymayan, yeni, özgürlüğü, bireyselliği ifade eden her şey damgalanır. Bu doğrultuda Famusov ve Skalozub arasındaki sohbete aniden dalan ve *evlerimiz yeni ama kafalarımız eski. Telaş buyurmayın ne yangınlar ne yıllar ne modalar bu eski kafaları değiştiremez* (Griboyedov, 1945: 38) diyen Çatski'nin bu dünyada susturulması da bu yolla yapılır. Famusov'un kızı Sofya'nın yaydığı deli dedikodusuyla Çatski, ait olmadığı toplumdan bir anda bütünsel olarak dışlanır ve içine düştüğü duruma dair şöyle serzenişte bulunur:

Yarabbi, yolum kimlere düştü? Mukadderat beni nerelere sürükledi? Önüne gelen lanet ediyor, kovuyor. Aşka ihanet edenler, yorulmaz düşmanlar, saçma sapan hikâyeler uyduranlar, kuş beyinleriyle bunları yaymaya kalkanlar, zeki geçinen aptallar, kurnaz budalalar, zehrini akıtmağa hazır, yılan gibi kocakarılar, abuk sabuk şeyler icat eden ihtiyarlar, insanla işkence eden bir sürü el birliği ettiler de adımı deliye çıkardılar. Evet, siz haklısınız. İnsan bir gününü sizinle geçirir de sizin havanızı teneffüs eder de gene delirmezse, o adamı ateş bile yakamaz (Griboyedov, 1945: 106-107).

Tüm yaşadıklarından sonra umutla döndüğü vatanında uğradığı hayal kırıklığıyla *işte efkârı umumiye denen şey. İşte sana vatan* (Griboyedov, 1945: 97) diyen Çatski, *perde düştü, gözlerimden, hayallerden kurtuldum* (Griboyedov, 1945: 106) sözleriyle Famusov dünyasına veda eder. Araştırmacı Boyko, Çatski'nin vedasını bir kaçış olarak değil; ruhun acısını bastırmak için tasarlanmış bir yer değiştirme gereği olarak görür ve yazarla kahraman arasındaki ortaklığın altını çizer. Katıldığı düello sonucu Rusya'dan ayrılmak zorunda kalan daha doğru bir ifadeyle tıpkı Çatski gibi kaçmak isteyen Griboyedov, Şark dünyasında diplomatlığa başlar. Ancak burada da vatanını özler. Rusya ve öteki dünya arasındaki yolculuk bir tür lanet halini alır (Boyko, 2005: 150). Bu noktada Çatski'nin bütünsel olarak toplum dışına itilmesinde rol oynayan deli olduğuna dair söylenti yeniden önem kazanır. Bize göre burada vurgulanan delilik; birey olmaktan bütünsel olarak uzak insanların dünyasında hakiki bir birey olmanın zorluğunun sembolü olarak okunabilir.

SONUÇ

Batı ve Rus medeniyetini birbirinden ayıran pek çok faktör olmasıyla beraber birey ve bireysellik olguları bağlamında Hıristiyanlık önemli bir dönemeci oluşturur ve Orta Çağ'da iki medeniyette de bireyselleşme Hıristiyan değerler etrafında biçimlenir. Rönesans'la temelleri atılan birey kültürünün Aydınlanma ile taçlandığı süreç, Rusya'da farklı özellikler barındırır da 18.yüzyılda Çar I. Petro reformları ve 19. yüzyıldaki tarihsel toplumsal koşulların ardışıklığı Rusya'nın da benzer bir yola sürüklenmesine neden olur. Yaratıcılığı çağın koşulları içinde biçimlenen Griboyedov, akıl sahibi, dünyayı değiştirmek, özgürlük ve bireysellik düsturundan hareket eden aydınlanma bireyi olarak Çatski'yi betimler. Aydınlanmanın akıl sahibi, kendi duygu ve düşünceleri olan yaratıcı birey kültürü öylesine değerlidir ki Molçanın örneğinde düşünceden yoksun olma alçaklıkla eşdeğer bir düzleme taşınır. Ne var ki Çatski, Famusov dünyasıyla sembolleştirilen bu dünyada tutunmayı başaramaz. Bu başarısızlık kahramandan çok Rusya'da bireyselliğin gelişiminin başarısızlığı olarak yorumlanabilir. Zira Çatski'nin bu toplumda deli olarak damgalanmasına olanak veren öğeler; onun bireyselliği, kendine özgü bağımsız düşüncelere sahip olması ve bunları kendine düşman hissettiği bir dünyada cesaretle dile getirebilmesidir. Bu bakımdan Glinçikova'nın Rusya'nın Batı'nın aksine yüceltici bireyselliğin medeniyeti olduğu yönündeki savına katılmamızın mümkün olmadığını bir kez daha belirtmek isteriz. Bununla birlikte kahramanın sonuna dair bir bilginin olmadığı son sahnede bireysellik dünyasından uzak Famusov dünyasında deli olarak damgalanan Çatski'nin dünyaya dolaşmaya niyetli olduğunu anlarız. Çatski kaybetmiş gibi görünür ancak onun yaşadıkları bir kayıp değil, ifşadır ve bu anlamda Çatski, 19. yüzyıl Rus edebiyatının özgürlük tutkunu bireylerden oluşan kahramanlarına sadece kapı aralar.

KAYNAKÇA

- Andreyev, A.P., Selivanov, A.İ. (2001). Zapadny individualizm i russkaya traditsiya, *Jurnal Filosofiya i obşestvo*, 4, 98-126.
- Boyko, M.N. (2005). *Avtorskiye miriy v russkoy kulture pervoy poloviny XIX veka*, Petersburg: D. Bulanin.
- Coşkun, N. (2019). *Rus Düşüncesi Bağlamında Dostoyevski'de Yabancılaşma Olgusu*, Ankara: Hece Yayınları.
- Florinskaya, Y. F. (1977). Çatski i Gamlet, A.S.Griboyedov. *Tvorçestvo biyografiya traditsii*, Leningrad: Nauka.
- Fomiçev, S. A. (1977). Avtor «Gorya ot uma» i çitateli komedii, A.S.Griboyedov. *Tvorçestvo Biyografiya Traditsii*, Leningrad: Nauka.
- Glinçikova, A. (2014). *Rossiya i Evropa: Dva puti k sovremennosti*, Moskva: İzdatelstvo Kulturnaya revolyutsiya.
- Griboyedov, A. (1945). *Akıldan Bela*, (Çev. Z. Akkoç ve Ş. S. İltter), Ankara: MEB.
- Grişin, L. (2010). Liçnost v istorii: Evolyutsiya v zglyadov, *İstoriya i sovremennost*, 2, 3-44.
- Guryeviç, A. (1995). *Orta Çağ Avrupası'nda Birey*, (Çev. İlknur İgan, Zeynep Ülgen), İstanbul: Afa Yayıncılık.
- Hertsen, A. (1986). *Soçineniye v dvuh tomah Tom II*, Moskva: İzdatelstvo Mıysl.
- İnanır, E. (2006). A. S. Griboyedov'un "Akıldan Bela" Oyununda Süje ve Eylem Sorunsalı, *Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji Bölümü Dergisi*, 8, 44-53.

Küçüktaşdemir, Ö. (2017). Mitolojide Adalet İmgeleri, *Vira Verita- E Dergi*, 5, 87-132.

Orlov, V. (1967). *Griboyedov*, Leningrad: İzdatelstvo ProsveŐeniye.

Sergeyev, A.K. (2007). *Renessansniye osnovaniya antroposentrizma*, Petersburg: İzdatelstvo nauka, Sankt-Petersburg.

Şubart, V. (2016). *Yevropa i duŐa vostoka*, Moskva: Russkaya perspektiva.

Voytenko, V.P. (2014). SuŐnost, tipiy i vidiy individualizma v Rossii i na Zapade, *Gumanitarniye, Sotsialno-ekonomiŐeskiye i obŐestvenniye nauki*, 6, 11-14.